

Cellskapsbladet

Föreningen Fängelsemuseet i Gävle

Argång 2, nr 1 juni 2003

Utställningsarbeten pågår!

Nu pågår förberedelsearbetet för fullt med de kommande utställningarna i cellfängelset.

Projektgruppen som arbetar med det hela, består av formgivare Desirée Kjellberg, museolog Catharina Wallin, 1:e antikvarie Ann-Marie Björk från Länsmuseum Gävleborg, ledamoten Rolf Nilsson, ordförande Birgitta Bohlund och undertecknad som projektledare.

I dagsläget håller vi tidsplanen och beräknar att själva byggandet ska komma igång direkt efter semestrarna i juli. Förutom den mycket viktiga formgivningen av utställningarna, pågår arbetet med framtagandet av utställningstexter och bilder, hantverkare och tekniker konsulteras, beställningar görs, fö-

remål som vi önskar ha med i utställningarna eftersöks, reproduktioner har börjat tillverkas och kostnadsberäkningar görs – samtidigt som museet fram till första veckan i juni varit öppet med dagliga visningar. Allt detta och mer därtill görs i en konstruktiv miljö, där vi alla delar en glädje över att få vara med och skapa något mycket speciellt.

Cellskapsbladet nr 1/2003 innehåller en artikel skriven av Catharina Wallin, som berättar om det svenska samhället och cellfängelsereformerna på 1800-talet. Undertecknad berättar om det material som hittats i fängelset under restaureringen. Rolf Nilsson beskriver marknadsgruppens arbete. Ordförande inleder med en summering av halvåret som gått.

Katarina Kallings Nilsson

Föreningen Fängelsemuseet i Gävle

Adress: Slottshäktet,
Hamiltongatan 3
802 66 GÄVLE
Telefon: 026-65 44 30
Fax: 026-65 44 30
Mobil: 070-628 01 92
E-post: fangelsemuseet@gavle.to
Internet: www.gavle.to/~fangelsemuseet/

Att bli medlem i föreningen kostar 100 kr per år för enskild, 150 kr för familj och 300 kr för förening. Betalas in på postgiro 27 79 94-0.

Föreningsstyrelse

Ordf: Birgitta Bohlund
Skr: Katarina Kallings Nilsson
Kassör: Lars Bohlund
Ord. led: Anders Hammar, Rolf Nilsson,
Björn Ericsson, Siv Eklöf, Ingemar Svensson
och Lars Sjösvärd.
Suppl: Peter Sundquist, Anders Jansson och
Peder Mellander

Medlemstidningen Cellskapsbladet

Utkommer med två nummer per år.
Redaktör: Katarina Kallings Nilsson
Layout: Cilla, cbd@spray.se

Det händer i Föreningen Fängelsemuseet i Gävle...

Det är märkligt vad möten mellan människor kan åstadkomma. För två år sedan existerade inte vår förening och inte heller planen för byggandet av nya fängelsemuseet i det renoverade cellfängelset.

Det är stimulerande att så många visar sitt aktiva intresse och stöd för att hjälpa oss att lyfta fram den svenska kriminalvårdens historia.

Kontakten med tidigare och nu anställda inom kriminalvården är en ovärderlig tillgång för projektets genomförande. Det är viktiga kunskaper som föreningen på detta sätt får och nu har att förvalta. Förutom denna kunskap som så generöst delges oss, doneras nu allt fler föremål och arkivhandlingar till museet. Några exempel på gåvor, är Fängelsedirektören Viktor Cedergrens fotoalbum med bilder tagna inifrån fängelset på 1930-talet och en huvudnyckel till cellerna.

Katalogisering och arkivering av föremål och arkivhandlingar är nu också angelägna uppgifter för att museet ska uppnå den höga nivå, som vi eftersträvar.

Vid vårt årsmöte, som ägde rum den 27 mars på cellfängelset, utökades styrelsen med två personer: Siv Eklöf valdes in som ordinarie ledamot och Peter Sundquist som suppleant. Björn Ericsson, tidigare suppleant, valdes till ordinarie ledamot. Vi välkomnar dem in i ett spännande styrelsearbete!

Instället för att skicka ut årsmöteshandlingarna per post har vi valt att lägga ut dem på vår webbsida med adress www.gavle.to/~fangelsemuseet. Besök den gärna! Där finner du även löpande information om vad som händer i föreningen.

Med stor förväntan ser vi fram emot invigningen av museet i cellfängelset. Vår förhoppning är att den festligheten kan gå av stapeln under senare delen av 2003 eller efter nyårsskiftet. Det är många faktorer – inte minst ekonomin – som styr färdigställandet. Vi hoppas att de medel vi sökt till museets vidare uppbyggnad kommer att beviljas.

Under 2004 är det dags att ta itu med f d länshäktet på slottsområdet...

En trevlig sommar med många fängslande upplevelser önskar

Birgitta Bohlund, ordförande

Fängelse
museet i Gävle

Något om cellfångelsereformen

Vid riksdagen 1841 beslutas det att man ska bygga cellfångelser i Sverige. Reformen var en av de största under 1800-talet och för att förstå idéerna bakom cellfångelsereformen måste man även fråga sig vad som hände ute i samhället under den här tiden.

”Genom avskildhet från andra människor, genom ensamhet med sig själv, i ständig tystnad, skall brottslingen straffas och förbättras; därför byggde man cellfångelser.”

H.C. Andersen (1805-1875)

I början av 1800-talet fick Sverige fred, efter att ha varit i krig i flera hundra år. Armén hade tidigare dragit till sig allt löst folk och låtit dem bli ”kanonmat” och ”måltavlor”, men 1824 kom en lag som sa att man inte längre kunde tillåta folk med vanrykte i armén – den skulle vara en plats främst för borgarsöner.

I fredens fotspår följde även förbättrade levnadsförhållanden och befolkningen ökade. 1721 hade Sverige 1,3 miljoner invånare, 1800 hade den siffran ökat till 2,3 miljoner och 1840 hade vi 3,1 miljoner invånare i landet. Det här ledde till att både jordbruken och industrierna måste öka sin produktion och de drevs i allt större skala. En ökad produktion kräver även fler arbetare och fler arbetare kräver en hårdare kontroll. Ordning och övervakning blev en viktig del av samhället!

Franska revolutionen fanns också färskt i minnet och därför ansåg både de högre stånden och den framväxande medelklassen att det fanns flera skäl till att skärpa ordningen och lagarna ytterligare. Den snabba befolkningsökningen gjorde också att produktionen inte riktigt hängde med, vilket ledde till en ökad arbetslöshet och fattigdom i landet.

Snabbt ökad folkmängd, upphörande tvångsrekrytering till armén, växande arbetslöshet, mängder av lösdrivare, rädsla för uppror och makthavarnas behov av inre fred – så såg Sverige ut inför 1840-41 års riksdag.

Kunglig knuff

Man kan säga att fängvårdsdebatten fick en ordentlig ”kunglig knuff” i riktning mot cellsystemet.

1840 utkom den så kallade ”Gula boken” av en anonym författare som sändes ut till alla riksdagsledamöter. Den rätta titeln var *Om straff och straffanstalter* och var en stark plädering för det amerikanska Philadelphiasystemets införande. Mycket snart blev det känt att det var kronprins Oskar, sedermera Oskar I, som var författaren bakom detta verk.

Boken blev inte bara uppmärksammas för sitt innehåll, utan även för att kronprinsen på det här sättet lade sig i och försökte påverka riksdagens arbete.

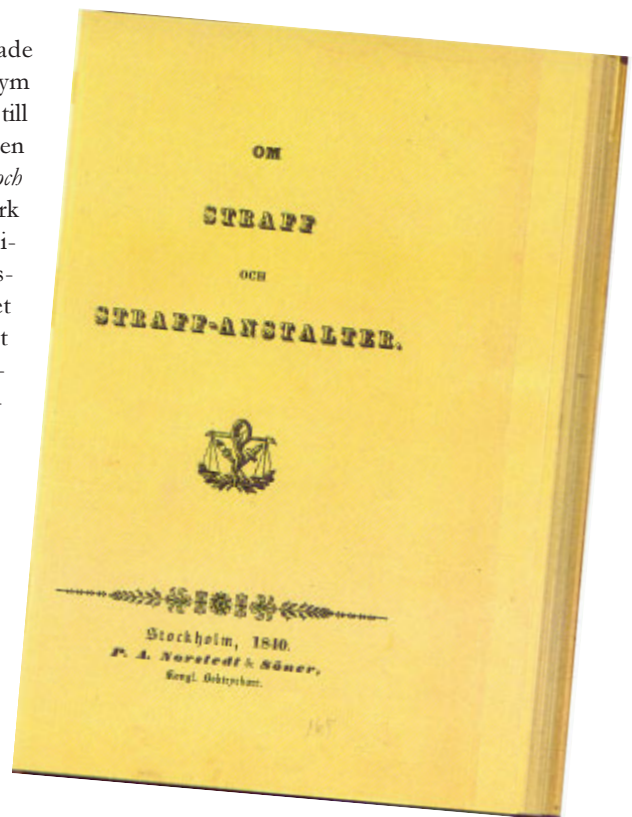
Cellstraffet

Istället för att som tidigare placera de dömda vid skampålen och utsetta dem för offentligt utdömda kroppsstraff som t ex gatlopp eller spöslitning, tog man intryck från bl a England och Amerika, där den nya idén var att fångarna skulle sitta i ensamhet och tänka över sina synder. Under tystnad dygnet runt och med arbete för händerna, uppbygglig religiös litteratur och besök av prästen som bidrog till ett gott inflytande, skulle fången återanpassas till samhället. Isoleringen från de andra fångarna var också nödvändig för att få bukt med de brottskolor, som man ansåg att de gamla häktena och gemensamhetsfångelserna fungerade som. Där hade man tidigare placerat unga och gamla, tiggare, lösdrivare, mördare, våldsvverkare och vaneförbrytare tillsammans. Tack vare isoleringen skulle man nu få stopp på att de yngre och förstagångsförbrytarna lärde sig av de mer rutinerade fångarna.

Straffet skärps ytterligare

Vid riksdagen 1892 kom cellstraffet att skärpas ytterligare och generaldirektören för fängvårdsstyrelsen Wieselgren rekommenderade ”*Tre års cellstraff, gärna med lite extra prygel också*” som en bra straffform.

Processen med cellfångelsereformen hade varit lång och utdragen, och pågått ända se-

dan beslutet om cellfångelserna infördes vid riksdagen 1841. Det var först i slutet av 1890-talet som nio av tio fångar satt på cellfångelse, men till slut omfattade cellstraffet alla fångar som dömdes till strafftider t.o.m. tre år. Naturligtvis fanns det dem som var kritiska till Wieselgrens förslag om att förlänga cellstraffet, och menade att man snarare borde minska än utöka straffen. Cellstraffet skulle ju inte utsträckas längre än att det uppfyllde sitt ändamål, att ge fången tid att tänka över sitt straff och ångra sig. Den motsatta sidan ansåg att cellstraffet fungerade som bäst när det gällde att få fångar att bättra sig, och därför såg man inget hinder i att utsträcka straffet så långt som fångens hälsa medgav. Dåvarande justitieminister Östergren menade att ”*Den största fördelen med förslaget är att många fångar skulle få tillbringa hela sin strafftid utan att komma i beröring med andra och åtskilliga besparingar skulle då kunna göras på underhållskostnaderna*”. Cellstraffet blev efter beslutet 1892 den dominerande vårdformen i svensk fångvård fram till slutet av andra världskriget.

Catharina Wallin, museolog

Fängelsets skattgömmor dokumenterade

Under åren som restaureringen pågått i cellfängelset, har hantverkarna noggrant sett till att ta tillvara alla föremål som hittats. Man har sedan i källaren förvarat allt i papperskassar, som nummerats med ett cellnummer. Merparten av det hittade har kommit fram vid rensning av ventilationskanalerna och när man lyft på golvtilljorna i cellerna. Dessa gömslen visade sig vara riktiga skattgömmor...

När det vid årskiftet blev klart med finansieringen av Fängelsemuseets utställningar i cellfängelset, beslutade Riksantikvarieämbetet att överlåta detta material till oss. Med spänd förväntan över vad vi skulle finna i dessa kassar, inleddes år 2003 med att jag och medlem nr 44 Jennie Olovsson gav oss ned i de mörka källarvalven och där påbörjade ett arbete vi aldrig någonsin kommer att glömma.

Vid första anblicken var det enbart skräp i kassarna. Det var stora mängder med hopknucklade små papperslappar, utrivna boksidor och tidningar – allt inbäddat i ett icke oansenligt lager av damm och smuts. Utrustade med dammborstar och små penslar började vi det mödosamma arbetet med att först rengöra och sen försiktigt, försiktig veckla upp de små lapparna. Vad var det? I huvudsak hemliga meddelanden som smugglats mellan fångarna.

"Bara jag kommer härifrån någon gång."

Landets fångar satt, generellt sett, isolerade dygnet runt ända fram till 1945 då cellstraffet avskaffades. För Gävles vidkommande infördes dock lättnader successivt fr o m 1913, då man blev ett fängelse för unga manliga förbrytare. Att sitta isolerad utan någon möjlighet att kommunicera, skapade ett enormt kontaktbehov hos de allra flesta. På alla upptänkliga vis försökte man smuggla meddelanden till den okände grannen i cellen bredvid eller under. Med snören och lod försökte man hissa lappar genom ventilationskanalerna, eller genom fönstren. Vad många av dem inte visste, var att det inte fanns någon förbindelse mellan

En liten pennstump värderades mycket högt och kunde skickas mellan fångarna. Man skrev på det papper man kom över. Tidningssidor, blad ur någon lärobok eller t ex toalettpapper. Här ett smuglat meddelande från en fånge till en annan, med en "nyckel" över knackspråket.

cellerna. Lapparna fastnade eller blev kvar på botten. Kanske lyckades ett meddelande ändå nå fram till en mottagare. Ja, då var det bäst att snabbt läsa det och sedan göra sig av med det. Vid upptäckt hade annars fången bestraffats med antingen förminskning av kosten, mörk cell i några dagar eller "hårt nattläger" – dvs man fick sova på träbräns utan madrass och sängkläder.

De flesta av lapparna som vi kunnat tidsdatera är från 1900-talets tre första decennier. Ett av dem lyder:

54 dagar kvar i detta bellvite
Huru många varv binder du om dagen
jag binder sex var dag jag har gjort
2 nät och håller på med det 3dje sen
den 11/1-10 jag gör ett nät på 10 dar
men då måste man jobba skarpt äta bara
fan och min bror han som är fri den 1/3
han har bindit 1 nät och håller på
med det andra men man känar så lite
så det är ingen ide att jobba fort man
har 35 öre nätet så jag kan käna 70 öre
på en hel månad men det gör ej något
bara jag kommer härifrån en gång och
det går nog hej svejsan en kul Ekenkäs
Skriv svar

Ett annat meddelande:

jag skall nu fråga dig var du bor
och vilken stad du är hemma i
så man kunde få träffa dig i det
fria och språka lite med varandra
det är jag som knackar till dig jag
har 3 månader och min bror 2 månader han är fri
1 mars och jag den 1 april så jag fick
en månad mer än honom du skall ej
glömma lämna in det där brevet som jag
skrev om jag skall nog hemta det det var
på Nygatan ner vid Station till så det får jag
nog tag i många hälsningar från Einar
du skall väl vinka åt mig när du går fri
så klättrar jag upp i fönstret på mårgonen

Knackspråket

Fångarna uppfann också ett eget hemligt språk som kallades för "knackspråket". Det kan liknas vid ett förenklat morsealfabet, där de olika bokstäverna och räkneorden utgjordes av skiftande antal skarpa knackningar eller dova bultningar och skrapljud.

Från början var knackspråket ganska långrandigt och svårhanterligt, då man måste stava sig igenom meningarna. Så småningom uppkom förenklingar, samt inslag

Fortsättning på sidan 4!

Till minne av Birger Lindroos

Fängelsemuseets grundare och föreningens hedersmedlem har avlidit.

Fängelsemuseet öppnade 1978 i det tidigare länshäktet på slottsområdet. Under åren har Birger Lindroos med sina kunskaper i kriminalvårdshistoria och sitt stora engagemang fängslat tusentals besökare under sina guidningar.

Tack vare Birger Lindroos tidiga och förutseende insatser kan Föreningen Fängelsemuseet i Gävle arbeta vidare och vidga museiverksamheten, nu också i det nyrenoverade cellfängelset.

Vi minns Birger Lindroos insatser med respekt och hedrar hans minne genom att fortsätta arbetet.

*Birgitta Bohlund, ordförande
Föreningen Fängelsemuseet i Gävle*

Stadsvandring
25 juni kl 19.00

Slottet och fängelset

- den statliga maktens ljusa och mörka sidor

Ciceroner: Gösta Carlestam
och Katarina Kallings Nilsson

Ytterligare info i lokalpressen.

Varmt välkomna!

Tips 1!

**Följ arbetet med
utställningarna!**

Tips 2!

Vi välkomnar alla medlemmar att på plats följa vårt arbete med utställningarna. Ring och hör efter att vi finns på plats, eller fråga efter oss i Lättings reception vid entrén, så tar vi emot er och visar er runt (ej i juli).

Fortsättning från sidan 3

av det talade förbrytarspråket – vilket gjorde det än mer svårförståeligt för utomstående.

Hur konstigt det än låter, så bidrog den förbättrade hygienen på fängelserna till att knackspråket med tiden försvann. När toalettbankarna inne i cellerna under 1920-talet ersattes med gemensamhetstoalletter, som fick besökas av en fånge åt gången, skapades det nya kontaktmöjligheter. Istället för långa ramsor på knackspråket räckte det nu med att knacka till grannen i cellen bredvid att ”jag går på toaletten nu, begär att få gå dit du också, jag lämnar ett meddelande åt dig där”.

Månsing och förbrytarslang

Förutom knackningarna kom även ”förbrytarspråket” att sprida sig bland fångarna. Språket härstammar från *rommani* och knallarnas språk *månsing*. Några ord lever ännu kvar och har t o m blivit så vanliga slanguttryck att vi knappast reagerar på deras ursprung.

Muck är ett exempel på ett gammalt rommanituttryck, som nu har samma magiska klang av frihetsfanfar både i det militära och i fängelset. Andra exempel är:

Plit	Fångvårdare
Snut	Polis
Fikus	Homosexuell
Nobba	Neka
Pava	Flaska, butelj
Lira	Spela kort eller instrument
Spänn	En krona
Macka	Smörgås
Prejsa/ Pröjsa	Betala
Gycke	Hund
Lattjo	Roligt
Tji	Inget
Hålla masken/ färgen .	Förneka och tiga om något som man vet
Dingalo-chabo	Någon som är förklarad sinnessjuk

Fängslande kultursponsring

Tidigare i våras startade vi en marknadsgrupp, med uppgift att söka samarbetspartners till uppbyggnaden av museet. Vi som arbetar med det hela är ledamoten Björn Ericsson, medlem nr 59 Mats Wiberg och undertecknad.

Ett stort antal företag och myndigheter har bjudits in till museet för visning av de båda fängelserna. På plats har vi berättat om det arbete som nu pågår och vad vi på sikt har för planer för verksamheten. Gensvaret har varit över förväntan! Inte minst lockas företagen av att man på cellfängelset genom Lättings kan hyra konferens- och sammanträdesutrymmen, vilket på sikt ska kunna

kombi-neras med paketlösningar där både mat, dryck och guidade visningar ingår. De tegelvalsslagna utrymmena och ”fängelset i fängelset” med sina straffceller nere i källaren lockar också...

Vi tackar de företag och organisationer som hittills gått in som samarbetspartners, för den generositet som visas oss.

Rolf Nilsson

Uppbyggnaden av Fängelsemuseets utställningar finansieras av Länsstyrelsen Gävleborg och Gästriklandsfonden. Hyresbidrag får museet från Kultur & Fritid, Gävle kommun. Samarbetspartners: Gävle Taxi, Gävle Offset, Falck, Fonus, Valbo Begravningsbyrå, InfoOne, Smurfit och Tibnor.

Museet stängt t o m invigningen i höst/vinter

Från den 6 juni och fram till invigningen kommer museet att vara stängt. Aktuell information om öppettider mm finner du på vår webbplats med adress www.gavle.to/~fangelsemuseet/

Katarina Kallings Nilsson